

Gunnar Ekströms professur i numismatik

Numismatiska Forskningsgruppen



ARKEOLOGISKA INSTITUTIONEN
STOCKHOLMS UNIVERSITET

**ARKEOLOGISKA INSTITUTIONEN
STOCKHOLMS UNIVERSITET**

GUNNAR EKSTRÖMS PROFESSUR I NUMISMATIK NUMISMATISKA FORSKNINGSGRUPPEN

2001

1. Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria

Genom ett donationsbrev av Wera Ekström instiftades Gunnar Ekströms stiftelse för numismatisk forskning 1974. Stiftelsen bekostade bl.a. Gunnar Ekströms professur i numismatik och penninghistoria vid HSFR med placering vid Stockholms universitet, Arkeologiska institutionen.

Genom ett riksdagsbeslut överfördes professuren till Stockholms universitet 1 juli 1994, men verksamheten kommer även framöver att bekostas av Gunnar Ekströms stiftelse. Detta beslut ligger i linje med Wera Ekströms intentioner som syftade till att upprätta en universitetsprofessur. Flyttningen innebar inte några förändringar beträffande verksamhetens inriktning. Verksamheten bedrivs under namnet Numismatiska forskningsgruppen, förkortat NFG, och Stockholm Numismatic Institute på engelska.

Sedan oktober 1996 sker verksamheten i egna lokaler i kvarteret Pegasus i Gamla Stan mitt emot Kungliga Slottet. Den fasta personalen består sedan flytten av en professor (heltid) och en redaktionsekreterare (halvtid). Därutöver finns en professor emerita och vidare två doktorander som finansieras av Gunnar Ekströms stiftelse. Ett varierande antal studenter skriver uppsatser under 5-10 veckor.

2. Forskningsaktuellt – Myntfynd på Öland

År 1982 inleddes en publicering landskapsvis av alla myntfynd. Den är ett projekt inom kommittén Sveriges Mynthistoria och benämns Landskapsinventeringen. De två första volymerna utgavs i samarbete mellan Kungl. Myntkabinettet och NFG (då under namn av Numismatiska Institutionen). När NFG överfördes till Stockholms universitet 1988 upphörde NFG att vara samarbetspartner och kommittén Sveriges Mynthistoria skulle omorganiseras. Sedan 1988 har Kungl. Myntkabinettet övertagit ansvaret för utgivningen. Fynden i 14 landskap har hittills redovisats i 9 volymer.

Forskning och undervisning är professurens huvuduppgifter. Det markeras genom att verksamhetsberättelsen avslutas med en kortare artikel som redovisar aktuell forskning med anknytning till undervisningen. Vidare görs sedan 1998 en genomgång av fynd från ett eller flera landskap - hittills behandlade landskap är Halland, Södermanland och Västergötland. Tanken är att fynden redovisas översiktligt med beskrivning och analys av utvecklingen fram till 1700-talets slut. I årets verksamhetsberättelse kommer Öland att behandlas, ett landskap som tillsammans med Gotland har speciella förutsättningar genom att det utgör en ö.

Det är först under de senaste århundradena som landsvägarna har fått stor betydelse för varutransporterna. Dessförinnan utgjorde haven de stora transportlederna. Fram till högmedeltiden låg Öland strategiskt till utmed de stora handelslederna i Östersjön och det hade stor betydelse för öns ekonomiska utveckling. Industrier som t.ex. stenindustrin utvecklades efter att myntskatterna generellt upphör vid 1700-talets slut och har därför inte

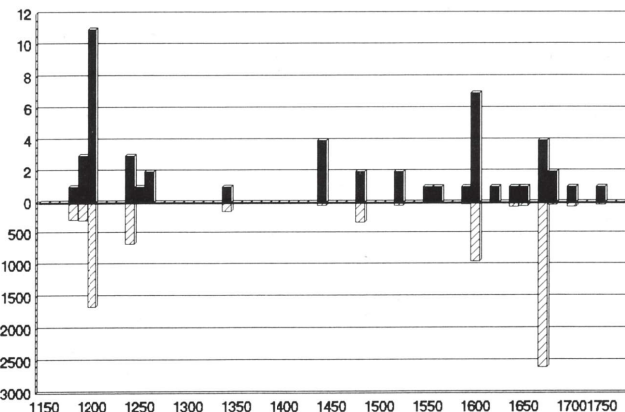


Fig. 1. Antalet skatter (övre halvan) resp. antal mynt (undre halvan) efter slutmynt (t.p.q.) per decennium under medeltid och nyare tid.

påverkat fyndbild. Fisket, som haft stor betydelse för livsmedelsförsörjningen, har heller inte kunnat generera överskott som kunnat skapa förutsättning för många myntskatter.

Alla data som redovisas här bygger på information i de databaser som finns vid NFG vilket betyder att materialet kommer att bli något större när en komplett genomgång gjorts i samband med Landskapsinventeringen. Databaserna täcker nu huvudsakligen skattfynd samt större hopade fynd medan små hopade fynd och lösfynd som regel ännu inte hunnit registreras.

De vikingatida myntfynden på Öland har behandlats summariskt av Mårten Stenberger 1933 (Ölands järnålder), men i övrigt har myntfynden inte behandlats tidigare. Myntskatter (här definierat som minst 2 mynt nedlagda vid samma tillfälle) är ojämnt fördelade på olika perioder. Antalet funna mynt inkl. lösfynd och hopade fynd uppgår totalt till 18.444. De hopade fynden kommer främst från kyrkor och de befästningar (fornborgar och Borgholms slott) som finns på ön samt den servikingatida/tidigmedeltida handelsplatsen Köpingsvik. Skattfynden fördelas tidsmässigt på följande sätt (fig. 1):

<i>Period</i>	<i>Tid</i>	<i>Fynd</i>	<i>Mynt</i>
Romersk järnålder	0-400	5	108
Folkvandringstid	400-550	36	263
Vendeltid	550-800	-	-
Vikingatid	800-1140	51	9.739
Medeltid	1140-1520	31	3.377
Nyare tid	1520-	28	3.884
<i>Totalt</i>		<i>151</i>	<i>17.371</i>

För att inte det mycket stora antalet skatter (ca 150 varav de flesta består av ett par mynt) som påträffades i samband med utgrävningarna av vraket efter skeppet Kronan helt ska förrycka statistiken, har samtliga mynt som påträffats (inkl. lösfynden) i fartyget här räknats som en enda skatt (drygt 2.500 ex.).

Romersk järnålder 0-400

Den äldsta myntimporten till Sverige bestod av romerska denarer präglade under de första och andra århundradena e.Kr. Enstaka guld- och bronsmynt finns också och tillhör dessa och de därpå följande århundradena. Fynden i Sverige omfattar totalt 7.690 ex. varav 6.558 från Gotland. Öland är det fjärde fyndrikaste landskapet med 136 ex. inkl. lösfynd. Den största skatten, 79 denarer, hittades i Hulterstad omkring 1800 och tre av mynten är präglade 218-235, d.v.s. efter Septimius Severus myntreform 193/4 som normalt markerar slutet på myntimporten. Tillsammans med ytterligare två denarer

funna på Öland står dessa fem för 33% av alla *sena* denarer funna i Sverige jämfört med 1,8% för *alla* denarer. Det visar att myntimporten till Öland i begränsad utsträckning har fortsatt efter myntreformen. I Sverige har endast fyra guldmynt (*aureus*) präglade under samma tid som denarena hittats. Ett av dessa kommer från Borgholms slott och präglades under kejsar Trajanus 98-117 (fig. 2). Från Öland finns två lösfynd med romerska bronsmynt, båda samtida med denarimporten.

Folkvandringstid 400-600

Folkvandringstiden är den tid då guldet är helt dominerande genom fynden av väst- och östromerska solidi (inkl. efterpräglingar). Av totalt 791 ex. i svenska fynd står Öland och Gotland sammanlagt för 78%, varav Öland är rikast med 326 ex. mot 295 från Gotland. Medan importen till Gotland nästan uteslutande ägde rum efter 491 finns det på Öland bara tre fynd med sammanlagt 6 ex. som har slutmynt efter 475 varav det yngsta myntet är präglat för kejsar Justinus I 518-527. Det visar hur olika kontakt- och importvägarna har varit.

Vikingatid 800-1140

Totalt har 242.800 mynt från 2.720 fynd (varav 892 har fler än 1 mynt) hittats i Sverige. Gotland står för 2/3 av alla funna mynt.

De vikingatida fynden på Öland omfattar totalt 9.873 mynt varav de fem största skatterna (med minst 1.000 ex.) står för 52%. Tyvärr har en mycket stor del av mynten i de öländska fynden hittats för länge sedan (52% före 1850 medan motsvarande för de gotländska fynden endast är 18%). Det gör att många fynd är dåligt dokumenterade och många uppgifter är osäkra.

Under ett äldre skede (ca 800-970) skedde importen nästan uteslutande österifrån och den äldsta öländska skatten är Valsnäs med ca 300 arabiska dirheme och slutmynt sannolikt 833/4. Skarpa Alby med 2.022 dirheme har slutmynt 894/5, d.v.s. den är den första svenska skatten efter att myntimporten (via Ryssland) ändras från Kalifatets centrala delar, där den abbasidiska dynastien härskade, till de östra delarna där samaniderna



Fig. 2. Trajanus 98-117. Aureus. Ett av fyra kända fynd med romerska guldmynt som är samtida med denarimporten hittades i Borgholms slott 1886 när man förde bort grus från det nordvästra tornet. Det visar platsens betydelsefulla läge redan 1.000 år innan den medeltida borgen började byggas.

härskade. På Öland finns sedan ytterligare 21 skatter med 3.258 ex. med slutmynt fram till 955/6. Normalt finns även ett fåtal skatter från 960-970-talen, men på Öland tycks importen få ett abrupt slut redan på 950-talet och detta importstopp verkar hålla i sig även under de följande decennierna då importen med tyska och engelska mynt började från Västeuropa. På 990-talet exploderade denna västliga import i övriga Sverige, men först på 1020-talet dyker de första skatterna upp på Öland. Det finns ingen enkel förklaring till detta uppehåll i myntimporten. Toppen för den västeuropeiska importen till Öland infaller istället betydligt senare, ca 1046-1060, då åtta skatter innehåller drygt 2.500 ex. Därefter finns bara två skatter, Stora Haglunda med 1.024 ex. och slutmynt 1084 samt Runsberga med 220 ex. och slutmynt 1121. Runsberga är den i särklass yngsta vikingatida skatten utanför Öland. På det svenska fastlandet (vikingatidens gränser) upphör skatterna ca 1080/90 med undantag för en liten skatt med 9 ex. från Revsudden vid smålandskusten mittemot Öland med slutmynt 1100. Denna bild bekräftas av lösfynden på Öland där ett tyskt mynt är präglat tidigast 1131 och orsaken till de sena fynden är sannolikt Ölands strategiska läge inom östersjöhandeln.

Medeltid 1150-1520

Fynden visar att de gotländska mynten var totalt dominerande i myntcirkulationen under det äldsta medeltida skedet fram till ca 1250 (fig. 3), då götaländsk mynträkning införs i området i samband med att kungamakten reglerar myntcirkulationen. Perioden före 1250 är för svenska förhållanden ovanligt rik med 18 skattfynd varav åtta har minst 100 mynt. Delvis beror mängden av skattfynd på utgrävningen av Eketorps fornborg (sju skatter varav dock endast en större), dels på Ölands för handeln strategiska läge samt att myntcirkulationen inte var reglerad. Antalet skatter minskar sedan till endast tre (varav endast en med fler än 100 mynt) under perioden 1250-1430, då förhållandena var de motsatta vad gäller läge och reglering av myntcirkulationen. Reglerad myntcirkulation med återkommande myntindragningar ca 1250-1360 gjorde det olönsamt att förvara en förmögenhet i mynt. Efter ca 1300 började handelslederna i Östersjön att ta nya vägar vilket drabbade Öland.

Från Norra Möckleby kyrkogård finns en dubbelskatt med slutmynt 1440 med sammanlagt 39 guldmynt, främst tyska gyllen. Den står för en mycket stor andel av de drygt 100 gyllen från 1400-talet som hittats inom det



Fig. 3. Under Ölands ekonomiska storhetstid under äldre medeltid dominerade gotländska mynt myntcirkulationen ca 1175-1250. Denna typ tillhörde en grupp som präglades ca 1225-1245.

medeltida Sveriges gränser. Det kan jämföras med totalt ca 25 ex. som kommer från Bohuslän och Skånelandskapen. Fyra skatter med slutmynt 1448-1483, varav två mycket små, som visar att danska men även tyska mynt nu dominerade myntcirkulationen på ön. För att avhjälpa bristen på svenska mynt i södra Sverige beslutades 1453 att man skulle upprätta myntverk i Kalmar och Söderköping, men endast Söderköping blev en realitet och det räckte uppenbarligen inte.

Nyare tid från 1520

Skatterna under 1500-talet är mycket små varför det är svårt att bedöma vilka mynt som var vanliga. Först strax innan sekelskiftet visar fynden entydigt att svenska mynt fr.o.m. nu var helt dominerande. En anhopning med sju skatter i början av 1600-talet pekar klart på en koppling till Kalmarkriget 1611-1613, då Öland härjades svårt. En av dessa bestod av 6 utländska talrar. Under resten av århundradet finns, förutom fynden från regalskeppet Kronan som sjönk under strid 1676, endast sju små skatter. Fynden från Kronan är desto rikare med bl.a. 934 ex., främst mindre silvermynt i en skatt samt två skatter med enbart guldmynt, varav den större omfattade 255 mynt vilket gör den till Sveriges genom tiderna största guldmyntskatt. Från 1700-talet finns tre skatter varav den största med 71 mynt hittades i en grav på Sandby kyrkogård. En annan skatt med 14 mynt bestod till hälften av mynt från Svenska Pommern. Fynden med plåtmynt begränsas till två ex. funna "öster om Öland". Vidare finns en skatt från Algutsrum med sju ej närmare beskrivna kinesiska mässingsmynt (cash). Sannolikt har de tagits hem på 1700-talet av en sjöman som seglat med en ostindiefarare. Motsvarande skatter med enbart kinesiska mynt är kända från andra svenska landskap. Kinesiska cashmynt anses vara den mynttyp som har den största geografiska spridningen i myntfynden världen över.

Ett stort antal skatt- och lösfynd kommer från utgrävningarna av Eketorps fornborg resp. regalskeppet Kronan. Hopade fynd från främst kyrkor, kloster och borgar är begränsade med endast tre, Källa kyrka, S:t Johannes kapell samt Kalmar slott, med fler än 100 mynt.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att mängden myntfynd på Öland är starkt beroende av handelsvägarna i Östersjön. Det medförde mycket rika myntfynd fram till högmedeltiden då ön låg strategiskt till. Relativt sett var fyndrikedomen som störst under en kort period ca 465-480 under folkvandringstiden. Då har ön flest fynd i hela Sverige. Öns rikedom framgår också av de kyrkor som byggdes under tidig medeltid. Med de större fartygstyper som därefter kom att dominera handeln på Östersjön och regleringen av handeln tog städerna över. Öland hamnade i bakvatten med påföljd att fynden blir få och små. Andelen utländska mynt är liten med undantag för andra hälften av 1400-talet, då inflationsmynt från främst Danmark dominerar myntcirkulationen som ett resultat av att den inhemska myntningen var

av för liten omfattning för att kunna tillfredsställa behoven. Åtminstone fr.o.m. slutet av 1500-talet och möjligen redan under Gustav Vasa blev svenska mynt dominerande i myntcirkulationen. Öns relativa fattigdom på myntfynd är speciellt påfallande under nyare tid då de få skattfynd som inte kan kopplas till Kalmarkriget och regalskeppet Kronan i samtliga fall innehåller färre än 100 mynt.

Kenneth Jonsson

3. Övrig forskning och publicering

Vikingatid

Under året publicerades volym 16 i Commentationesserien: Gert Hatz under medverkan av Vera Hatz, Die deutschen Münzen des Fundes von Burge I, Ksp. Lummelunda, Gotland (tpq 1143). Ein Beitrag zur ostfälischer Münzgeschichte.

Brita Malmer har fortsatt sitt forskningsarbete med vikingatidens skandinaviska mynthistoria.

Gert Rispling, har arbetat mycket med det arabiska fyndmaterialet i allmänhet.

Medeltid och nyare tid

En ny rapportserie, Stockholm Numismatic Reports, som kortfattat ska redovisa resultaten av B- och C-uppsatser i numismatik (inom ämnet arkeologi) vid Stockholms universitet är under planläggning.

Övrigt

Kenneth Jonsson är tillsammans med William Metcalf vid American Numismatic Society, New York, redaktör för ett nyhetsbrev, Coins and Computer Newsletter, som behandlar datoranvändning inom numismatiken. Produktionen sker vid NFG som också svarar för distributionen.

4. Undervisning

Numismatik ingår som ett avsnitt i grundkursen på A-nivå (mynthistorien ca 100–1500) vid arkeologiska institutionen. Undervisningen handhas liksom tidigare av Kenneth Jonsson. Forskarhandledning ges av Kenneth Jonsson (Cecilia von Heijne) och Brita Malmer (Frédéric Elfver).

Sedan flera år tillbaka sker handledning vid uppsatsskrivning främst på B- och C- men även på D-betygsnivå i arkeologi. Uppsatserna behandlar

vikingatida och medeltida teman. Inom det förra området sker bl.a. en systematisk genomgång av tyska myntorter, vilket har gett en mängd ny information om kronologin och strukturen, liksom om hur importen utvecklades. Under senare år har även arabiska mynt behandlats. Inom det senare området har uppsatserna behandlat nordiskt material. Avsikten med uppsatserna är dels att genom en systematisk, målinriktad forskning kunna bearbeta större materialgrupper, dels att få fram en ny generation numismatiker, och slutligen att skapa förutsättningar för en numismatisk forskarmiljö. Avsikten är att uppsatserna i förkortad och redigerad form ska ges ut i en ny rapportserie (se ovan under Forskning och publicering).

Vid Arkeologiska institutionen framlades under läsåret två uppsatser med Kenneth Jonsson som handledare.

D-uppsats

Jonas Rundberg, Hertig Johans av Östergötland myntning 1612-1618.
Katja Siik, Svenska depåfynd och hopade fynd 1400-1540. En jämförande studie.

5. Konferenser och andra engagemang

Lidingö, 31 januari. Lidingö humanistiska sällskap. *Föreläsning*: Ansgar, Ludvig den fromme och våra äldsta nordiska mynt (Malmer).

Norrhälje, 1 mars. *Studiebesök* på Roslagens museum (Elfver, Martinson, Rundberg).

Stockholm, 14 mars. Arkeologiska institutionen. *Doktorandseminarium*: Sammanhang kring skånska skattfynd (von Heijne).

Linköping, 15-16 mars. *Seminarium* om Östergötlands medeltid (Jonsson).

Stockholm, 19 mars. Symposiet Birger jarls tid - en brytningstid? *Föredrag*: Utvecklingen av ekonomin som den speglas i myntningen (Jonsson). Närvaro (Elfver, Malmer).

Lund, 26 mars. *Seminarium* vid Arkeologiska institutionen, Lunds universitet: Reflektioner kring myntningen i Lund under perioden ca 1035 till ca 1050 (Elfver); Skattfynd och landskap i det gammeldanska området (von Heijne).

Budapest, 26-27 april. *Styrelsemöte* med Internationella numismatiska kommissionen (Jonsson).

Budapest och Esztergom, 27-29 april. 1000-årsjubileum av myntningen i Ungern samt Ungerns Numismatiska Förenings 100-årsjubileum. *Föredrag*: Hungarian Viking-Age coins found in Sweden (Jonsson).

Visby, 6-13 maj. *Studieresa* till Gotlands Fornsal för genomgång av avhandlingsmaterial samt *efterundersökningar* på vikingatida skattfyndplatser tillsammans med arkeolog Jonas Ström, Gotlands Fornsal (Elfver).

Lund, 16-19 maj. *Studieresa* till Lunds Universitets Historiska Museum för genomgång av avhandlingsmaterial (Elfver).

Köpenhamn, 17 maj. *Studieresa* till Nationalmuseet och Den kgl. Mønt- og Medaillesamling för genomgång av arkivmaterial till avhandlingen (Elfver).

Lovö, 21 maj. *Studiebesök* på Lovö och Arkeologiska institutionens seminariegrävning (Elfver).

Köpenhamn, 25 maj samt 6-10 augusti. *Studieresa* till Den kgl. Mønt- og Medaillesamling (von Heijne).

Åland, 30 maj - 1 juni. *Exkursion* med forskarseminariet, Arkeologiska institutionen, Stockholms universitet (Elfver, von Heijne).

Helsingfors, 9-10 juni. Nordisk Numismatisk Unions möte. *Föredrag*: Aktuella studentuppsatser vid Numismatiska Forskningsgruppen (Jonsson).

Uppsala/Vendel, 13 juni. *Exkursion* till Uppsala och Vendel med Medeltidsseminariet (Elfver och von Heijne).

Tórshavn, Färöarna, 20-25 juli. 14:e vikingakongressen. *Föredrag*: The coin hoard from Sandøy (Jonsson).

Sigdes, 13 augusti. Gotlandsradion (P4). Inslag om skattfynd från Sigdes, Burs sn, t.p.q. 1410 (Jonsson).

Snäckstavik, 14 augusti. *Metalldetektorinventering* vid Snäckstavik, Södertälje i samband med arkeologisk undersökning utförd av doktorand Per Deckel, Arkeologiska institutionen, Stockholms universitet (Elfver).

Roskilde 17-19 augusti. Deltagande i symposiet *Debating Realism(s), Fifth annual IACR conference*, Roskilde universitet (von Heijne).

Stockholm, 4 september. Inträdestal i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitetsakademien: England och Tyskland - två sidor av samma vikingatida mynt (Jonsson).

Köpenhamn, 23-24 november. *Forskarsymposium: 5:e Nordisk Numismatisk Forskerseminar*, Nationalmuseet och Den kgl. Mønt- og Medaillesamling. *Föredrag*: Fynd av mynt i svenska cistercienskloster (Elfver); Ensamfunna mynt i Skåne från perioden 800-1080 (von Heijne); Ett praktiskt exempel på tolkningen av lösfynd: En "nordisk" myntning vid 1300-talets början (Jonsson); Ensamfunna mynt och "minskande procent"-metoden (Malmer).

Stockholm, 1 december. Myntets dag, Svenska Numismatiska Föreningen och Kungl. Myntkabinetet. Föreläsning: Ansgar, Ludvig den fromme och våra äldsta nordiska mynt (Malmer).

Stockholm, 20 december. Stockholms universitet. Arkeologi. Grundkurs i numismatik (Jonsson).

6. Datorisering och forskarkontakter

På D-betygsnivå handledes studenter vid uppsatsskrivning. Databearbetning utgör ett viktigt led i analysen av myntmaterialet. Databaserna utgör ofta utgångspunkten för de uppsatser som skrivs och de utnyttjas därför flitigt i den forskning som bedrivs. Databaserna har också utnyttjats av externa forskare såväl inom som utom Sverige. Databaserna revideras också ständigt som ett resultat av genomförda analyser.

Vid verksamhetsårets slut var ca 204.000 poster registrerade på data, vilket innebär en ökning med ca 6.000 poster under året. Kronologiskt sett har tillväxten varit starkast inom det vikingatida materialet. Mycket arbete har också lagts ned på att komplettera äldre databaser med mer information. Vad gäller svenska fynd har arbetet fortsatt med att komplettera fynden från medeltid och nyare tid.

<i>Ämne</i>	<i>Område</i>	<i>Period</i>	<i>Antal poster</i>
Mynt	Sverige	Medeltid	5.600
		Nyare tid	3.500
	Danmark	Vikingatid	4.050
		Medeltid	5.050
	Norge	Medeltid	1.000
	Skandinavien	Vikingatid	4.000
	Tyskland	Vikingatid	48.000
	England	Vikingatid	44.400
	Baltikum	Medeltid	1.300
	Solidi	Folkvandringstid	800
	Islamiska områden	Vikingatid	41.900
		Medeltid	22.000

	Diverse	Vikingatid	2.000
Fynd	Sverige	Romersk järnålder	350
		Folkvandringstid	260
		Vikingatid	2.700
		Medeltid-nyare tid	1.925
	Europa	Vikingatid	3.200
		Medeltid-nyare tid	150
Diverse	Europa	Typer, myntmästare etc.	3.100
Litteratur	Hela världen	Antik till nutid	1.800
Auktions- och lagerkataloger		Antik till nutid	7.300

Digitala kameror har under successivt fått bättre och bättre prestanda under senare år. Digitala bilder kan därför numera användas i publikationer och i forskningsändamål. Enkelheten och möjligheten att studera myntbilderna i kraftig förstoring t.ex. i samband med stampstudier gör att de framöver helt kommer att ta över de traditionella fotografiernas roll. Efter en tids tester har NFG under detta år på allvar kommit igång med att bygga upp ett arkiv med högkvalitativa digitala bilder av framförallt mynt. Antalet objekt som har fotograferats med egen digitalkamera uppgår för närvarande till 801. Mynten kommer från såväl offentliga som privata samlingar och omfattar även fyndmynt.

	<i>Antik</i>	<i>Vikingatid</i>	<i>Medeltid</i>	<i>Nyare tid</i>	<i>Totalt</i>
Sverige	-	52	253	113	418
Danmark	-	38	-	-	38
Skandinavien	-	34	-	-	34
Kalifatet	-	64	-	-	64
Bysans	-	13	-	-	13
Tyskland	-	123	-	-	123
England	-	70	-	-	70
Diverse	14	25	2	-	41
<i>Totalt</i>	<i>14</i>	<i>419</i>	<i>255</i>	<i>113</i>	<i>801</i>

Dessutom finns ett tusental bilder med lägre upplösning som laddats ner från Internet eller som erhållits av andra.

Under december hölls den traditionella årliga träffen med äldre studenter med ett dussintal deltagare.

Under året har bestämningar av mynt gjorts för både museer, institutioner och doktorander (Elfver, Jonsson och Rispling).

NFG besöktes under året av Mark Blackburn, Cambridge; Bernd Kluge, Berlin; Ivar Leimus, Tallinn; Roman Kovalev, Minneapolis, USA.

7. Studiesamling, bibliotek och arkiv

Med stöd av anslag från Gunnar Ekströms Stiftelse för Numismatisk Forskning har studiesamlingen av mynt fortsatt att byggas ut. Samlingen används i undervisningen för att illustrera myntutvecklingen och medger praktiska övningar med bestämning, stampstudier m.m. Mynt har också erhållits som gåva från B. Ahlström Mynthandel AB, Dan Carlberg, Frédéric Elfver, Kenneth Jonsson, Anders Nordin och Gert Rispling. Under året har sammanlagt 50 föremål tillförts samlingarna som nu uppgår till 1.377 ex. (huvudsakligen mynt) inkl. kopior som är nödvändiga eftersom priserna för originalmynt under många perioder vida överstiger de tillgängliga medlen. Bland nyförvärven kan nämnas antika romerska, vikingatida arabiska, tyska och engelska mynt.

<i>Kategori</i>	<i>Område</i>	<i>Period</i>	<i>Antal</i>	
Mynt	Sverige	Vikingatid	6	
		Medeltid	12	
		Nyare tid	26	
	Gotland	Medeltid	15	
		Nyare tid	2	
	Skandinavien	Vikingatid	1	
		Danmark	Vikingatid	25
			Medeltid	36
			Nyare tid	5
		Norge	Nyare tid	3
	Finland	Nyare tid	1	
	Baltikum	Medeltid	14	
		Nyare tid	2	
	Ryssland	Nyare tid	1	
	Polen	Vikingatid	4	
		Nyare tid	3	
	Tyskland	Vikingatid	161	
		Medeltid	13	
		Nyare tid	1	
	Italien	Vikingatid	1	
	Böhmen	Vikingatid	2	
	Ungern	Nyare tid	1	
	Österrike	Nyare tid	2	
	England	Vikingatid	58	
		Medeltid	9	
	Nederländerna	Vikingatid	2	
	Frankrike	Vikingatid	2	
		Medeltid	62	
		Nyare tid	1	
	Italien	Medeltid	3	

Mexiko	Nyare tid	1
Kalifatet	Vikingatid	605
	Medeltid	72
Volgabulgarer	Vikingatid	2
Kelter	Antik	6
Grekland	Antik	101
Romerska riket	Antik	55
Bysantinska riket	Antik	18
Sasanidiska riket	Antik	4
Axumitiska riket	Antik	3
Indien	Antik	10
Diverse		16
Sedlar		5
Medaljer		5

Bibliotekets registrerade tillväxt uppgick under verksamhetsåret till sammanlagt 196 nummer (exkl. auktions- och lagerkataloger). Bland viktigare nordiska nyförvärv kan nämnas Helmer Salmos katalog över de vikingatida fynden med tyska mynt.

Inom europeisk numismatik har förvärven bl.a. omfattat Kruggel & Gerbasevskis om Kurlands mynt, Kubiak & Paszkiewicz katalog över myntfynd i Polen 1146-1500, liksom ett flertal festskrifter. Av litteratur om antika mynt kan nämnas Wolfgang Hahns Byzantine Emoire och ett flertal Syllogevolymen. Inom den arabiska numismatiken har Nicholas Lowicks postuma arbete om Early Abbasid Coinage förvärvats.

Inom arkeologi omfattar förvärven ett flertal nya doktorsavhandlingar.

Ett mycket stort antal auktions- och lagerkataloger har under året skänkts av B. Ahlström Mynthandel.

Inbinding av häftade volymer har under året fortsatt i stor skala och för framtiden behöver nu främst tidskrifter bindas.

8. Personalia

Kenneth Jonsson invaldes som arbetande ledamot i Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.

Vid årsskiftet 2001/2002 bytte Brita Malmer arbetsplats. Ny adress och telefon är: Kungl. Myntkabinettet, Box 5428, 114 84 Stockholm, 08 - 5195 5341.

Gert Rispling gjorde arbetspraktik vid NFG 1 aug. - 31 dec.

Under perioden 1 januari till 13 december har Frédéric Elfver varit ordförande för Arkeologiska doktorandrådet, Stockholms universitet.

Den 5 april valdes Frédéric Elfver till ledamot av Svenska Numismatiska Föreningens styrelse.

Frédéric Elfver har under perioden 3-10 dec. varit projektanställd för inventering av myntsamlingen på Västergötlands Museum, Skara. Han har också varit anställd 5 juni till 16 juli som antikvarie vid Kungl. Myntkabinettet.

Under vårterminen var Cecilia von Heijne vice ordförande i Arkeologiska doktorandrådet, Stockholms universitet.

Stipendier från Birgit och Gad Rausings Stiftelse för Humanistisk Forskning, Letterstedtska Föreningen och O. G. Paulis fond (von Heijne).

9. Tryckta skrifter

Frédéric Elfver

Myntutställning i Norrtälje. *SNT* 2001:4, 92-93.

Om ett nygamalt myntfynd från trakten kring Duveholm i Södermanland. En studie kring Hävernicks 405. *Nulla dies sine linea*. Festskrift till Ian Wiséhn. *NM* XLI, 33-37.

Om en nyfunnen angloskandinavisk prägling från Bote i Alskog sn, Gotland. *SNT* 2001:6, 141.

Mynt i skålgrop på Birka – ånyo. *SNT* 2001:6, 142.

Johan Gustaf Liljegren, runmynten och hans gravvård på Maria kyrkogård, Stockholm. *SNT* 2001:8, 184-186.

Cecilia von Heijne

Recension av: Fredrik Svanberg & Bengt Söderberg, Porten till Skåne. Löddeköpinge under järnålder och medeltid. Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Skrifter No. 32. Arkeologiska studier kring Borgeby och Löddeköpinge 2. *Fv* 2001:1, 70-71.

Kenneth Jonsson

Forskningsaktuell - Myntfynd i Södermanland. *Numismatiska forskningsgruppens verksamhetsberättelse* 2000, 2-7.

Schatzfund von Ocksarve. *Otto der Grosse. Magdeburg und Europa* (red. Matthias Puhle), Mainz 2001, 530-531.

Mynten – en fyndkategori som speglar birkakrigarnas internationella kontakter. *Birkas krigare* (red. M. Olausson). Stockholm 2001, 29-33.

Ett gotländskt fynd med dirheme i Numismatiska Forskningsgruppens samlingar. *Nulla dies sine linea*. Festskrift till Ian Wiséhn. *NM* XLI, 89-92.
En tredje medeltida myntskatt från Sigdes, Burs sn. GA 2001, 176-177 (tillsammans med Jonas Ström).
Swedish finds of medieval coins struck in the Baltic countries. *Studia numismatica II. Festschrift Mihhail Nemirowits-Dantsenko 80. Töid Ajaloo Alalt 3*. Tallin 2001, 15-29 (tillsammans med Susanne Carlsson).
Digital images - some practical comments. *CCN* 16, December 2001, 5-8.
A note on the mid-eighteenth-century study of dirhams found in Sweden. *Russian History* 28:1-4 (2001), Festschrift for Thomas S. Noonan, 199-220.

Brita Malmer

Sven Brahme 10 juli 1917 – 1 december 2000. *SNT* 2001:2, 44-45.
Kenneth Jonsson invald i Vitterhetsakademien. *SNT* 2001:4, 98.
Jørgen Steen Jensen invald i Det kgl. Danske Videnskabernes Selskab. *SNT*:5, 118.
Vikingatidens nordiska mynt under 25 år: ca 995 – 1020. *SNT* 2001:7, 169-71.
Sven Brahme 10 juli 1917 – 1 december 2000. *NNUM* 2001:4, 69-70.
Kenneth Jonsson invald i Vitterhetsakademien. *NNUM* 2001:4, 73.
En tunna råg. Om Kungl. myntkabinettets äldre utställningar. *Nulla dies sine linea*. Festskrift till Ian Wiséhn. *NM* XLI, 123-33.
Some observations on the importation of Byzantine coins to Scandinavia in the tenth and eleventh centuries and the Scandinavian response. *Russian History* 28:1-4 (2001), Festschrift for Thomas S. Noonan, 295-302.

Gert Rispling

Minnesord över Beatrice Granberg. *SNT* 2001:5, 119.
Minnesord över Thomas Noonan. *SNT* 2001:6, 148-149.
Thomas S. Noonan (20.01.1938-15.06.2001). *NNUM* 2001:6, 115-117.
A list of coin finds relevant to the study of early Islamic-type imitations. *Russian History* 28:1-4 (2001), Festschrift for Thomas S. Noonan, 325-339.

Förkortningar

CCN – *Coins and Computers Newsletter*. Stockholm/NewYork.
Commentationes – *Commentationes de nummis saeculorum IX-XI in Suecia repertis. Nova Series*. Stockholm 1987–.
Fv - *Fornvännen*. Stockholm.
GA – *Gotländskt Arkiv*. Visby.
NM – *Numismatiska Meddelanden*. Stockholm.
NNUM – *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad*. Köpenhamn.
SNT – *Svensk Numismatisk Tidskrift*. Stockholm.

9. Numismatiska forskningsgruppen 1/1 2001 – 31/12 2001

Besöksadress: Bollhusgränd 1B, 3tr.

Postadress: 111 31 Stockholm

Telefon: 08-16 20 00 (växel)

08-674 77 50

Telefax: 08-674 77 53

Föreståndare: Professor Kenneth Jonsson, tel. 674 77 55, e-post: kenneth.jonsson@ark.su.se. Klara Östra Kyrkogata 8B, 111 52 Stockholm, tel. 20 07 86.

Elfver, Frédéric, FM, doktorand, tel. 674 77 51, e-post: felfver@hotmail.com. Gyllenstiernsgatan 15, 5 tr., 115 26 Stockholm, tel. 660 25 46, mobil: 0702-24 88 19.

von Heijne, Cecilia, FK, doktorand, tel. 674 77 54, e-post: f69cp6c6@students.su.se. Solfagravägen 44, 141 45 Huddinge, tel. 711 33 71.

Malmer, Brita, professor emerita, tel. 674 77 52. Mölna vändplan 6, 181 61 Lidingö, tel. 766 49 44.

Martinson, Marie, redaktionssekreterare, tel. 674 77 50, e-post: marie.martinson@ark.su.se. Ledungsvägen 45, 187 75 Täby, tel. 91 27 22.

Rispling, Gert, FK och jur. kand, tel. 674 77 54. e-post: gertripling@hotmail.com. Lennart Torstenssons väg 12C, 761 43 Norrtälje, tel. 0176-148 48.

Hertig Johans av Östergötland myntning 1612-1618

Jonas Rundberg

Det är inte många personer nedanför tronen som fått tillstånd att prägla egna mynt. Efter medeltidens slut är hertig Karl (senare Karl IX) den ende som man med säkerhet vet har erhållit mynträtt (Lagerqvist et al. 1996:67). Av inskrifterna på de mynt som präglades av hertigen framgår inte myntorten. Vad vi vet är att myntpräglingen ägde rum i Vadstena och i Söderköping. Myntorterna för vissa av mynten går med hjälp av skriftliga källor att fastställa, detta gäller för riksdalern 1617, fyramarkerna 1613 samt de årtalsförsedda ettöringarna 1617. Dock finns det fortfarande frågetecken kring de mynt som till störst antal har bevarats till våra dagar, ettöringarna. Hur omfattande myntningen av dessa var, när och var de präglades är frågor som ligger till grund för denna uppsats. De resultat som presenteras här är ett sammandrag av en D-uppsats (Rundberg 2001) där 249 ex. av hertigens mynt (riksdalar, fyramarker och ettöringar) har stampbestämts.

Den enda sammanställningen över hertig Johans myntning går att finna i en artikel av Björn Helmfrid (Helmfrid 1963). Helmfrid beskriver vår tidigare kunskap om myntverken i hertigens furstendöme som synnerligen mager och nämner att de få uppgifter som finns om den östgötska myntningen är att det fanns ett myntverk i Söderköping och en verksam myntmästare vid namn David Kohl. Han nämner även att man antagit att man slagit mynt i Vadstena 1612. De nya rönen som Helmfrid presenterar angående hertig Johans myntning baserar sig främst på en korrespondens (i form av ett 20-tal brev) mellan myntmästaren Kohl och hertig Johans hovleverantör Johan Uthoff. Brevens skrivna mellan åren 1613 och 1618. Denna tidsperiod täcker därmed in Uthoffs tid i hertigens tjänst samt de år myntningen ägt rum (de årtal som förekommer på hertigens mynt är 1613, 1614 och 1617). I många av breven diskuteras spörsmål som har med Kohls verksamhet som myntmästare att göra (Helmfrid 1963:113-114).

Den brevväxling som ägde rum mellan Kohl och Uthoff fram till den 3 augusti 1614 är samtliga dagtecknade i Vadstena. Efter detta datum och fram till den 4 september 1615 finns inga bevarade brev, antingen har breven försvunnit eller så har brevväxlingen avstannat i ungefär ett år. När brevväxlingen återigen fortsätter (den 4 september 1615) är samtliga brev dagtecknade i Söderköping. I och med detta vet vi att myntverket fr.o.m. i slutet av 1611 (eller början av 1612) och fram till hösten 1614 var förlagt till Vadstena och att myntverket flyttats från Vadstena till Söderköping någon gång under den tidsperiod då inga brev finns bevarade. Med säkerhet kan man konstatera att myntproduktionen var igång vid myntverket i Söderköping fr.o.m. hösten 1615 och fram t.o.m. 1618, då myntproduktionen

efter hertigens död upphörde.

I *Sveriges Mynt 1521-1977* (Ahlström et al. 1976:79-80) finns en översikt över de hittills kända mynten från hertig Johan. Där har man delat in mynten efter valör och myntort enligt följande:

Myntort: Vadstena

SM 1, 4 mark 1613 (högervänd profil)

SM 2, 4 mark 1613 (vänstervänd profil)

SM 3, 4 mark 1614

Myntort: Vadstena och Söderköping

SM 4a, 1 öre u.å., valör under lejonet

SM 4b, 1 öre u.å., valör vid lejonet

SM 4c, 1 öre u.å., utan valör

Myntort: Söderköping

SM 5, 1 riksdaler 1617

SM 6, 4 mark 1617

SM 7a, 1 öre "1617", med valör

SM 7b, 1 öre "17", med valör

SM 7c, 1 öre "17", utan valör

SM 7d, 1 öre "1671", med valör

Stampstudier

Metoden för att utarbeta en kronologi med hjälp av s.k. stampkedjor bygger på att det vid mynttillverkning tillverkas ett flertal olika åt- och frånsidesstampar. Eftersom stamparna slits ut olika fort så innebär detta att de präglade mynten kommer att få olika åt- och frånsidor (vilket i sin tur leder till s.k. stampkopplingar). Ju fler mynt som finns bevarade ju större stampkedjor kan byggas upp. På så sätt finns det möjlighet att ta fram en kronologi med hjälp av stampkopplingarna. En analys av de stampar som använts för att prägla de bevarade mynten kan dels visa den kronologiska följden, dels hur omfattande myntproduktionen har varit. En stampkedja uppstår då flera åt- och frånsidor kopplar med varandra. Om ett s.k. stampar inte kopplar med någon annan stamp har jag valt att kalla den "eremit".

Riksdalermyntningen

De 21 ex. av riksdalern 1617 (*fig. 1*) som jag har undersökt har präglats med två eremiter. På den ena åtsidesstampen har bokstaven D i ordet DVX återgetts bakvänt och bilden av hertigen på denna stamp är större än på den andra riksdalerstampen.

Fyramarksmyntningen

Man kan anta att flytten av myntverket från Vadstena till Söderköping skedde någon gång mellan hösten 1614 och våren 1615 (troligen avstan-



1

nade inte myntningen under någon längre period). Av detta kan man alltså inte med bestämdhet säga att samtliga fyramarker med året 1614 har präglats i Vadstena eftersom de rent hypotetiskt kan ha präglats i slutet av året 1614, vilket skulle kunna innebära att myntorten för dessa varit Söderköping.

De tre undersökta exemplaren av fyramarken (1613) med högersvänd profil (SM 1) har präglats med tre åtsides- och två frånsidestampar. Här fördelar sig stamparna på en liten stampkedja (bestående av två åtsidor som kopplar med en frånsida) och en eremit. Samtliga exemplar kan delas upp på tre inskriftsvarianter.

De fem undersökta exemplaren av fyramarken 1613 med vänstervänd profil (SM 2) har präglats med en eremit. En intressant fråga man kan ställa sig vad gäller fyramarkerna 1613 är varför det förekommer två helt olika typer? Vilken typ präglades först? Stilen på dessa typer är påfallande lika (vilket pekar på att de troligtvis har graverats av en och samma gravör) och detta skulle innebära att man mycket väl skulle kunna hitta framtida stampkopplingar mellan de båda typerna. Analysen har dock inte påvisat några kopplingar.

Vid analysen av fyramarken 1614 (SM 3) (fig. 2) och 1617 (SM 6) kom



2

Helmfrid fram till att typen med årtalet 1614 har präglats med två åtsides- och två frånsidesstampar (Helmfrid 1963:127). Här har min analys gett nya resultat. Jag har genom min stampanalys av typen (som omfattar 17 ex.) kunna påvisa ytterligare två åtsides- och två frånsidesstampar (samt en åtsidesstamp av en fyramark med årtalet 1617). Dessa stampar kan fördelas på två små stampkedjor. Den ena kedjan består av tre olika åtsidesstampar (varav en med årtalet 1617) och två frånsidesstampar. Den andra kedjan består av två åtsides- och två frånsidesstampar. Med den ena åtsidesstampen i denna kedja har man präglat en fyramark med årtalet 1617.

Ettöresmyntningen

Någon kronologi för ettöringarna har aldrig tidigare utarbetats. Vad beträffar myntningen av ettöringar kan till en början följande slutsats dras, nämligen att det är rimligt att ettöringarna präglades under hela den östgötska myntningen, d.v.s. både i Vadstena och Söderköping. Detta beroende på att det var ettöringarna som var de mest inkomstgivande med tanke på slagskatten. Eftersom vi vet, genom den ovannämnda brevväxlingen, att myntningen var igång redan första halvåret 1612 och, med ledning av de bevarade mynten, att de första stormynten är präglade först 1613, så innebär det att man endast slog ettöringar vid den östgötska myntproduktionens början. Emellertid är det enda förekommande årtalet 1617 (vilket innebär att Söderköping är myntort), men att ettöringar har präglats under flera år än detta är uppenbart.

Den kronologi som jag har utarbetat baserar sig på den vedertagna föreställningen om att myntens utförande (vad beträffar stil) gradvis försämras med tiden. Här förutsätts alltså att de "vackraste" präglingarna tillhör de tidigaste medan de med sämre stil tillhör den senare delen av myntningen. Detta bekräftas också av den utveckling som analysen av varianter har visat.

För att utarbeta en kronologi för ettöringarna har jag delat upp den tidigare indelningen (som bygger på om de har årtal eller inte, samt om de har valör eller inte och var valören är placerad) på ett flertal typer.

Det krönte lejon som förekommer på åtsidan har jag valt att dela upp på två olika stilar. Skillnaden mellan de båda stilarna ses tydligt vid utförandet av lejonets huvud. Lejonet som representerar den första stilen (stil 1) har ett huvud med en skönjbar hals. Lejonet som representerar den andra stilen (stil 2) har ett huvud "utan" hals. Till följd av detta ser det ut som om lejonets gap till synes sitter ihop med manen. En annan faktor som skiljer stilarna från varandra är huruvida de har eller saknar punkter vid initialen A på frånsidan. På stil 1 förekommer inga punkter, medan det på stil 2 förekommer punkter. Jag har även delat in de förekommande omskrifterna i tre olika längder (lång, mellan och kort) som redovisas i nedanstående tabell (*tab. 1*).

Åtsidans omskrifter

L 1	IOHAN D G REG SVE P HÆR D OSTRO
L 2	IOHAN D G REG SVE P HÆR D OSTR
L 3	IOHAN D G REG SVE P HÆR D OST
L 3a	IOHN D G REG SVE P HÆR D OST
M 1	IOHAN D G REG SVE P HÆR D OS
M 1a	IHAN D G REG SVE P HÆR D OS
M 2	IOHAN D G REG SVE P HÆ D OS
M 3	IOHAN D G REG SVE P HÆR D O
K 1	IOHAN D G R S P HÆR D OS
K 2	IOHAN D G R S P HÆR D O

Frånsidans omskrifter

L 1	MONETA NOVA REGNI SVECIÆ
L 1a	MONETA NOVA REGNI SVECIE
L 1b	MONETA NOVA REGNI SVCIAE
L 1c	MONTA NOVA REGNI SVECIÆ
L 2	MONETA NOVA REGNI SVECI
M 1	MONETA NOVA REGNI SVE
K 1	MONETA NOVA REG SVE

Tab. 1. Förekommande omskrifter på hertig Johans ettöringar (L = Lång, M = Mellan, K = Kort).

Sex exempel - förslag till kronologi för ettöringarna

Vadstena (1612)

Typ I Omskrift: L 1)(L 1

Hertig Johans äldsta typ (fig. 3) saknar årtal och är den enda som har valören utsatt vid sidan av lejonet. Den har också den längsta omskriften som jag noterat på någon ettöring. Initialtecknet på åtsidan utgörs av en stjärna (som inte förekommer på någon annan typ). Frånsidans initialtecken utgörs av en fembladig blomma. Vid initialen A (på frånsidan) förekommer inga punkter. Exemplaren härstammar från en åtsides- och tre frånsidesstamper som bildar en liten stampkedja. Lejonet är av den första stilen och barrerna bakom lejonet är vågformade. Uppenbarligen har man inte haft bråttom när man har graverat stampen, att göra ett vågformat mönster kräver ju större precision och tar mer tid än vad ett rakt streck gör. Snarare märks det att man lagt ner speciellt mycket arbete för att få ett så vackert utformat motiv som möjligt.



3



4



Vadstena (1612/13-1614/15)

Typ II:2 Omskrift: L 3)(L 1

Den andra typens yngre fas benämns typ II:2 (*fig. 4*). Valören (1 ÖR) är placerad under lejonet (som är av stil 1). Av II:2 har jag funnit 31 åtsides- och 38 frånsidesstamper som är uppdelade på nio mindre stampkedjor och 19 eremiter. Den största stampkedjan består av tre åtsides- och tre frånsidesstamper. Genom att studera de undersökta stemparna kan man konstatera att fasen genomgår en gradvis försämring motivmässigt. Man kan se att vissa punsar (de verktyg som användes vid stamptillverkningen) slitits ut och så småningom byts ut mot nya. Detta gäller såväl kronorna på frånsidan som bokstäverna på både åt- och frånsidan. Med tiden blir även pärlringarna mer upplösta (punkterna blir större).

Det föreligger givetvis en stor svårighet att föra typ II:2 till specifika årtal. Vad som kan antas är att typen präglades i Vadstena fr.o.m. 1612/13 och fram till flytten av myntverket 1614/15. Tills vidare kan ingen säkrare datering än så göras. Man kan konstatera att det inom typen förekommer många eremiter (19). Detta, liksom de ringa antalet exemplar per stamp, vittnar om att det ursprungligen funnits många fler stamper.

Söderköping (1614/15-1616)

De typer som bär årtal har man tidigare av förklarliga skäl förlagt till denna myntort. Jag har i och med denna undersökning fört en del av det tidigare obestämda årtalslösa typerna till Söderköping, nämligen de som har punkter vid sidan om initialen A på frånsidan och lejon av stil 2. Dessa typer tillhör den tidiga årtalslösa myntningen i Söderköping.

Typ III:2 Omskrift: M 1)(M 1

Denna årtalslösa typ (*fig. 5*) skiljer sig från de två tidigare typerna så till vida att lejonet är av den yngre stilen (stil 2) och frånsidan har punkter vid sidan om initialen A. Det är fr.o.m. denna typ som lejonet är utfört i stil 2. Det är rimligt att anta att denna typ har präglats före de årtalsförsedda typerna. Av någon anledning har man ändrat på utseendet av lejonet och försett frånsidan med punkter vilket består fram till myntningens slut. Dessa förändringar (lejon stil 2 samt punkter vid A) bör tillskrivas en ny gravör. Man kan förmoda att denna typ och den efterföljande typen (IV) har präglats ungefär vid samma tidpunkt. Denna typ är årtalslös. Den har kortare omskrift på såväl åtsida som frånsida, vilket markerar att typen tillhör en yngre fas. De undersökta exemplaren härstammar från en åtsidesstamp



5



6



som kopplar med två frånsidesstampar.

Söderköping 1617

Typ VI Omskrift: L3-M3)(M 1

Inom typ VI är samtliga försedda med det hela årtalet "1617" (i ett fall "1671") och har valören utsatt under lejonet, se typ VI:2 (fig. 6). Den uppdelning som jag har gjort är baserad på hur inskrifterna lyder. Man får anta att typ VI är den typ som efterträder typ V. Den enda skillnaden, dessa typer emellan, är att årtalet på typ VI har skrivits ut i sin helhet. Typ VI:1-6 har präglats med 26 åtsides- och 32 frånsidesstampar. Dessa är fördelade på tio mindre stampkedjor och nio eremiter. Inom typen förekommer kopplingar mellan varandra.

Typ VII:1 Omskrift: K 1)(K 1

Denna typ skiljer sig väsentligt från alla föregående typer. Här kan man se att hela omskriften har reducerats (fig. 7). Dessutom har man bara satt ut de två sista siffrorna i årtalet 1617 och avstått från att skriva ut valören. Lejonet är i stil 2 och brevid initialen A finns punkter. Barrerna bakom lejonen har nu blivit alltmer stiliserade och består mer eller mindre endast av raka streck. Här är skillnaden mellan de tidiga och sena typerna påtaglig. Det som kan sägas om denna typ är att bokstäverna är av större storlek än på tidigare typer. Detta är också ett naturligt skäl till varför omskrifterna blir kortare än tidigare. Typ VII:1-2 har präglats med 14 åtsides- och 24 frånsidesstampar. Dessa är uppdelade på fyra stampkedjor och tre eremiter. Det är inom denna typ som den största stampkedjan förekommer. Den består av fem åtsidor som kopplar med nio frånsidor. I övrigt skall nämnas att en frånsida kopplar till en åtsida av den årtalslösa typen VIII:2.

Söderköping (1618)

Typ VIII:2 Omskrift: K 2)(K 1

Det har genom denna studie varit möjligt att med stor sannolikhet föra en typ till myntorten Söderköping och år 1618 (fig. 8). Anledningen till att typen kan föras till 1618 är det faktum att den stilmässigt ser precis likadan ut som typ VII, men med skillnaden att nu har man valt att ta bort även årtalet "17". Dessutom kopplar en åtsida av typ VIII men en frånsida av typ VII. Typ VIII:1-2 har präglats med 13 åtsides- och 19 frånsidesstampar. Dessa är fördelade på fem små stampkedjor samt sex eremiter. Att förlägga typ VIII tidigare i den kronologiska kedjan anser jag mycket osannolikt. Man vet ju



7



8



också att det präglades mynt ända fram till hertigens död (i mars 1618) och dessa präglingar måste vara de sista som slogs under hertig Johans myntning.

Resultat

Av de undersökta mynten i denna studie kan man konstatera att myntningen av högre valörer (1 riksdaler 1617 och 4 mark 1613, 1614 och 1617) varit mindre omfattande än myntningen av ettöringar. Stormyntens 48 undersökta ex. är fördelade på 11 åtsides- och 9 frånsidesstampar.

De 201 undersökta ex. av ettöringarna har präglats med 100 åtsides- och 134 frånsidesstampar. Med hjälp av en stil- och stampstudie presenteras här ett förslag till en kronologi för samtliga ettörestyper, där det framgår vilka som är präglade i Vadstena resp. Söderköping. Ett särskiljande drag är att de senare har punkter vid sidan om initialen A på frånsidan. I nedanstående tabell (tab. 2) redovisas, med utgångspunkt från den här redovisade typindelningen, ett förslag till en kronologi (fördelad år för år) för hertig Johans ettöresmyntning i Vadstena och Söderköping.

Vadstena			Söderköping			
1612	1613	1614	1615	1616	1617	1618
I						
II:1						
(II:2)	II:2	II:2				
			III:1-3	III:1-3		
			IV:1-2	IV:1-2		
					V	
					VI:1-6	
					VII:1-2	
						VIII:1-2

Tab. 2. Förslag till kronologi för hertig Johans av Östergötland ettöringar.

Litteratur

- Ahlström, B. et. al. 1976/SM - *Sveriges mynt 1521-1977*. Stockholm.
- Helmfrid, B. 1963. Hertig Johans av Östergötland myntverk. *Nordisk Numismatisk Årsskrift* 1963, 113-130.
- Lagerqvist, L: O: et al. 1996. *Sveriges och dess forna besittningars guldmynt och riksdaler från Gustav I till Carl XVI Gustaf, samling Julius Hagander*. Bern.
- Rundberg, J. 2001. *Hertig Johans av Östergötland myntning 1612-1618*. D-uppsats i arkeologi, Stockholms universitet.

